

E-böcker

Bilaga 6 till Konsekvensutredning avseende Europeiska kommissionens förslag till direktiv om tillgänglighetskrav för produkter och tjänster

Myndigheten för delaktighet 2016

Innehåll

Sammanfattade bedömningar	4
Identifiering av produkter och tjänster	4
Aktörer som berörs	4
Reglering på området	4
Kostnader	4
Effekter och konsekvenser.....	4
Produkter och tjänster	6
Produkter och tjänster som omfattas.....	6
Tillgänglighetsdirektivets krav inom e-boksområdet	7
Aktörer	11
Exempel på aktörer.....	11
Befintligt regelverk avseende tillgänglighet	13
EU-reglering	13
Nationell reglering.....	13
Normer och standarder	14
Nuläge	17
Produktion av e-böcker	17
Tillgänglighetsstöd i verktyg för produktion av EPUB 3-böcker och e-boksläsare	18
Aktörernas bedömning av direktivet	20
Ekonomiska aktörer, branscher	20
Myndigheten för tillgängliga medier, MTM.....	21
Myndighetens bedömningar	23
Saknas befintlig reglering på området.....	23
Konsekvenser vid tillämpning av direktivet.....	24
Avsaknad av verktyg för tillgängliga publikationer samt läsare – men utvecklingen går framåt	25

E-böcker

– Bilaga 6 till Konsekvensutredning om tillgänglighetsdirektivet

Ökade möjligheter för användaren	25
Referenser	27

Sammanfattade bedömningar

Identifiering av produkter och tjänster

Myndigheten för delaktighet (MFD) bedömer att de produkter och tjänster som ingår i EU-kommissionens förslag till tillgänglighetsdirektiv är e-böcker, e-boksläsare och e-bokhandelsplatser. Det finns dock en gränsdragningsproblematik gällande vad som avses med begreppet e-bok.

Aktörer som berörs

MFD bedömer att de aktörer som främst berörs är e-boksproducenter och förlag som digitaliserar litteratur samt distributörer och återförsäljare av e-böcker.

Reglering på området

Det finns ingen särskild reglering för böckers eller e-böckers tillgänglighet, men det finns standarder för e-böckers utformning. Den reglering som finns avser upphovsrätt och möjligheten till undantag för framställande av särskilda versioner av verk avsedda för personer med funktionsnedsättning.

Kostnader

MFD har inte kunnat bedöma eventuella kostnader för aktörer som kan beröras av tillgänglighetsdirektivets krav avseende e-böcker. Dock tolkar inte MFD direktivets krav som att de innebär ett att personer med funktionsnedsättning ska erbjudas e-böcker utan att betala för dem. Myndigheten bedömer också att direktivet inte påverkar vilken ersättning förlagen kan få från biblioteken vid utlåning av e-böcker.

Effekter och konsekvenser

Tillgänglighetsdirektivets krav för e-böcker innebär universell utformning – att all litteratur i digitalt format ska vara tillgängligt för personer med funktionsnedsättning.

Tillgänglighetsdirektivet innebär dock inte att förlagen ska erbjuda tillgängliga e-böcker kostnadsfritt för personer med funktionsnedsättning

E-böcker

– Bilaga 6 till Konsekvensutredning om tillgänglighetsdirektivet

och äldre personer. MFD bedömer inte heller att tillgänglighetsdirektivets krav innebär att e-böcker ska läsas in på motsvarande sätt som ljudböcker.

MFD kan inte bedöma om universellt utformade e-böcker, med möjlighet till talsyntesuppläsning av innehållet, per automatik innebär att marknaden för ljudböcker hotas.

Tillgängliggörande av e-böcker enligt tillgänglighetsdirektivets krav skulle innebära att Sverige i högre grad lever upp till artikel 21 i konventionens om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, om yttrandefrihet, åsiktsfrihet och tillgången till information.

Produkter och tjänster

Produkter och tjänster som omfattas

- E-böcker (formatering, så att läsare kan använda all funktion). E-böcker som produceras av bibliotek omfattas inte, men omfattas troligen av det nyligen fastställda webbtillgänglighetsdirektivet.
- E-boksläsare (hårdvaru- eller mjukvarubaserade). Exempelvis läsplattor och mjukvara för surfplattor, datorer och mobiltelefoner.
- E-bokhandelsplatser.

Gränsdragningsproblematik

MFD bedömer att det finns ett stort tolkningsutrymme gällande vad en e-bok är. I takt med att utvecklingen avseende publikationer utvecklas mot digital publicering är det svårt att avgöra om något är att klassificera som en bok, en tidskrift etc. Tolkningsutrymme gällande en e-bok kan handla om huruvida det inbegriper inspelade ljudböcker, digital text eller maskingenererad uppläsning av text (talsyntes).

I en rapport från Kungliga biblioteket från 2011 anges att en vanligt förekommande definition av e-boksbegreppet, dock med viss variation, är en elektronisk version av en tryckt bok avsedd att läsas med hjälp av en dator, smart telefon, läsplatta eller annat mobilt läsverktyg. Inlästa ljudböcker samt så kallade talböcker vilka är avsedda för personer med läshinder innefattas inte. I rapporten anges att det som särskiljer e-boken från andra filtyper är att den möjliggör en funktionalitet som är jämförbar med eller som överträffar möjligheterna som en tryckt bok kan erbjuda. Vidare hänvisar rapporten till en e-bok som en textfil, som kan innehålla bilder och grafer, som gjorts om till ett publiceringsformat för att underlätta läsning på datorer och/eller läsplattor och smarta telefoner. Funktionaliteter som en e-bok kan erbjuda är till exempel möjlighet att, bläddra, göra markeringar/understrykningar, lägga in bokmärken och skriva kommentarer. Samtidigt understryks att funktionerna är beroende av vilka läsarprogram och läsplattor som används.¹ I en utredning från riksdagen har e-boksbegreppet även diskuterats. Där anges att det inte finns någon exakt definition av vad en

¹ Kungliga biblioteket (2011), När kommer boomen? En kartläggning av e-boken i Sverige ur ett biblioteksperspektiv

elektronisk bok eller e-bok är och att begreppet digital bok ibland används synonymt med e-bok. Till digitala böcker kan dock även räknas ljud- och talböcker.²

Beroende på hur e-böcker definieras så påverkas olika produkter och tjänster. MFD:s bedömning är att e-böcker och utrustning som tillhandahålls för att använda e-bokstjänster ingår, det vill säga e-boksläsare. E-böcker omfattar inte ljudböcker som de erbjuds kunder i dag, som är en inläst version av en bok. E-böcker kan ingå i begreppet talbok, i de fall Myndigheten för tillgängliga medier producerar talboken i e-boksformat, se vidare under avsnittet Aktörer i denna bilaga. Talböcker kan även produceras som ljudböcker.

Tillgänglighetsdirektivets krav inom e-boksområdet

Tillgänglighetsdirektivet anger nedanstående krav på produkter och tjänster inom e-boksområdet.

A. Tjänster:

1. Följande åtgärder ska vidtas för att se till att tjänsterna tillhandahålls på ett sätt som i största möjliga utsträckning möjliggör förutsebar användning bland personer med funktionsbegränsning, inbegripet personer med funktionsnedsättning:
 - a) Tillgängligheten för de produkter som de använder vid tillhandahållandet av tjänsten ska säkerställas, i enlighet med bestämmelserna i punkt B om produkter.
 - b) Information ska tillhandahållas om hur tjänsten fungerar, om dess egenskaper när det gäller tillgänglighet och om dess faciliteter enligt följande:
 - i) Informationsinnehållet ska finnas tillgängligt i de textformat som kan användas för att skapa alternativa stödjande format som användarna ska kunna presentera på olika sätt och uppfatta med mer än ett sinne.

² 2013/14:RFR3, En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna i dag

- ii) Alternativ till innehåll som inte består av text ska tillhandahållas.
- iii) Elektronisk information, inklusive tillhörande nätapplikationer som krävs för att få tillgång till tjänsten, ska tillhandahållas i enlighet med led c.
- c) Webbplatser ska göras tillgängliga på ett enhetligt och ändamålsenligt sätt så att användarna kan uppfatta, hantera och begripa dem, bland annat så att presentationen av innehållet och interaktionen med innehållet kan anpassas, vid behov med hjälp av ett tillgängligt elektroniskt alternativ, på ett sätt som underlättar interoperabiliteten med olika användarprogram och hjälpmedel på unionsnivå och internationell nivå.
- d) Lättillgänglig information ska tillhandahållas för att underlätta komplementariteten med stödtjänster.
- e) Funktioner, metoder, riktlinjer och förfaranden ska inbegripas, liksom ändringar i de berörda tjänsternas verksamhet, för att tillgodose behoven hos personer med funktionsbegränsning.

B. Produkter:

1. Utformning och tillverkning:

Följande ska göras tillgängligt för att se till att produkterna utformas och tillverkas på ett sätt som i största möjliga utsträckning möjliggör förutsebar användning bland personer med funktionsbegränsning, inbegripet personer med funktionsnedsättning och personer med åldersrelaterad funktionsnedsättning:

- a) Information om användningen av produkten ska tillhandahållas i eller på själva produkten (märkning, bruksanvisning, varning) och ska
 - i) kunna uppfattas med mer än ett sinne,
 - ii) vara begriplig,
 - iii) vara tydlig,

- iv) ha en lämplig teckenstorlek under förutsebara användningsförhållanden.
- b) Produktens förpackning och den information som ges på den (om hur den ska öppnas, tillslutas, användas och bortskaffas).
- c) Anvisning för användning, installation, underhåll, förvaring och bortskaffande av produkten, vilka ska uppfylla följande:
 - i) Innehållet i anvisningen ska finnas tillgängligt i textformat som kan användas för att skapa alternativa stödjande format som ska presenteras på olika sätt och kunna uppfattas med mer än ett sinne.
 - ii) Anvisningen ska tillhandahålla alternativ till innehåll som inte består av text.
- d) Produktens användargränssnitt (hantering, kontroll och återkoppling, input och output) i enlighet med punkt 2.
- e) Produktens funktionalitet, med hjälp av funktioner som syftar till att tillgodose behoven hos personer med funktionsbegränsning, i enlighet med punkt 2.
- f) Produktens gränssnitt med hjälpmedel.

2. Användargränssnitt och funktionell utformning:

För att göra produkterna och deras användargränssnitt tillgängliga i enlighet med punkt 1 led d och e ska produkterna, när det är relevant, vara utformade så att de

- a) kan uppfattas med mer än ett sinne vid kommunikation och orientering,
- b) ger alternativ till tal för kommunikation och orientering,
- c) tillhandahåller flexibel förstoring och kontrast,
- d) tillhandahåller en alternativ färg vid förmedling av information,
- e) sörjer för flexibla sätt att skilja på och kontrollera förgrunden och bakgrunden, däribland ser till att bakgrundsljud kan minskas och skärpan förbättras.

E-böcker

– Bilaga 6 till Konsekvensutredning om tillgänglighetsdirektivet

- f) ser till att användarna kan ställa in volymen,
- g) sörjer för sekventiell styrning och ger alternativ till finmotorisk styrning,
- h) tillhandahåller driftslägen med begränsad räckvidd och styrka,
- i) förhindrar anfall på grund av ljuskänslighet.

Aktörer

Det finns flera aktörer som berörs av direktivets krav. De aktörer som främst påverkas är e-boksproducenter och förlag som digitaliserar litteratur samt distributörer och återförsäljare av e-böcker. MFD bedömer inte att bibliotek omfattas av kraven. De e-böcker som biblioteken köper in från förlag kommer, om tillgänglighetsdirektivet fastställs, att vara tillgängliga, eftersom de sätts på marknaden av förlagen. Tillgänglighetsdirektivet skulle inte heller innebära att bibliotekens digitalisering av tryckt material behöver göras med krav på tillgänglighet. MFD bedömer dock att svenska bibliotek kommer att omfattas av kraven i webb-tillgänglighetsdirektivet och därmed omfattas bibliotekens webbplatser för att låna böcker/e-böcker, samt de e-böcker som kan lånas via webben.

Exempel på aktörer

Svenska förläggareföreningen (SvF) är de svenska bokförlagens branschorganisation. Medlemsförlagen i Svenska Förläggareföreningen utgör cirka 70 procent av omsättningen i branschen. Förläggareföreningen bistår bland annat med juridisk expertis och rådgivning, tar fram branschstatistik, analyserar branschens utveckling, bevakar trender och teknikutveckling samt verkar internationellt för att påverka lagstiftning som rör branschen.³

Svensk biblioteksforening arbetar på sina medlemmars uppdrag för att öka kunskapen om bibliotekens uppgifter och funktioner samt för att stärka bibliotekens förutsättningar och möjligheter.⁴

Forskningsbibliotek är också aktörer som kan påverkas. Forskningsbiblioteken består av universitets- och högskolebiblioteken samt specialbiblioteken. Forskningsbiblioteken stödjer utbildningen och forskningen i landet. Forskningsbiblioteken har oftast staten som huvudman men det förekommer också att de drivs av stiftelser. I landet finns 39 universitets- och högskolebibliotek uppdelade på cirka 145

³ www.forlaggare.se

⁴ www.biblioteksforeningen.se

serviceställen.⁵ Även Kungliga Biblioteket är ett humanistiskt och samhällsvetenskapligt forskningsbibliotek och har ett särskilt uppdrag i sin instruktion från regeringen som anger att myndigheten ska svara för frågor om samverkan mellan forskningsbibliotek när det gäller digitalisering och digitalt tillgängliggörande.⁶

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) har i uppdrag är att vara ett nationellt kunskapscentrum för tillgängliga medier och arbeta för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar, oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.⁷ Myndigheten har till uppgift att i samverkan med bibliotek och skolor arbeta för att personer med funktionsnedsättning ska få tillgång till sådana exemplar av litterära verk som de behöver för att kunna ta del av verken samt tillgängliggöra lättläst litteratur. De har även i uppgift att ge ut och distribuera lättläst litteratur i den utsträckning behoven inte tillgodoses på den kommersiella marknaden.⁸

⁵ <http://www.kb.se>

⁶ Förordning (2008:1421) med instruktion för Kungl. Biblioteket.

⁷ <http://www.mtm.se>

⁸ Förordning (2010:769) med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier.

Befintligt regelverk avseende tillgänglighet

MFD bedömer att det inte finns specifik reglering som berör böckers eller e-böckers tillgänglighet. Den reglering som finns avser upphovsrätt och möjligheten till undantag för framställande av särskilda versioner av verk avsedda för personer med funktionsnedsättning.

EU-reglering

Inom EU finns flera direktiv inom upphovsrättsområdet. I artikel 5.3 b i direktiv 2001/29/EG⁹ regleras möjligheten till undantag eller inskränkningar i upphovsrätten till förmån för personer med funktionsnedsättning. Det gäller för användning som har direkt samband med funktionshindret och som är av icke-kommersiell natur. Undantagen motsvarar de som finns i den svenska upphovsrättslagen, och det är frivilligt för medlemsstaterna att tillämpa undantagen.

Det finns också förslag på nya EU-förordningar och direktiv inom upphovsrättsområdet, i syfte att underlätta att särskilt framtagna exemplar av verk för personer med funktionsnedsättning som har tagits fram i en medlemsstat kan förmedlas till andra medlemsstater samt att det ska bli obligatoriskt för medlemsstaterna att producera särskilda exemplar av verk för personer med funktionsnedsättning.

Nationell reglering

Det finns ingen nationell reglering som enbart omfattar e-böcker.

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Upphovsrättslagen ger möjlighet för den som så önskar att framställa exemplar av bildkonst, litterära och musikaliska verk som är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning, så länge det inte är ljudupptagningar.

⁹ Direktiv 2001/29/EG om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället.

Upphovsrättslagen ger undantag för en myndighet att göra bland annat ljudupptagningar av litterära, musikaliska verk och bildkonst för att personer med funktionsnedsättning ska kunna ta del av dem. Detta gäller även exemplar av radio-/tv-sändningar så att döva personer och personer med hörselnedsättning kan ta del av dem. Spridning av exemplaren får inte ske i förvärvssyfte (försäljning). Upphovsmannen har rätt till ersättning när en person med funktionsnedsättning får ta del av ett sådant verk.

Upphovsrättslagen 2 a kap. 26 k § anger att när en näringsidkare i sin yrkesmässiga verksamhet tillverkar eller till landet inför anordningar på vilka ljud eller rörliga bilder kan tas upp och som är särskilt ägnade för framställning av exemplar av verk för privat bruk, har upphovsmän till skyddade verk som därefter har sänts ut i ljudradio eller television eller som har getts ut på anordningar genom vilka de kan återges rätt till ersättning av näringsidkaren. Upphovsmannen har dock inte rätt till ersättning om anordningarna ska användas för att framställa tillgängliga exemplar av verk för personer med funktionsnedsättning.

Normer och standarder

EPUB 3

International Digital Publishing Forum utvecklar standarder för digital publicering¹⁰. Standarden EPUB 3 inkluderar riktlinjer för hur digitala dokument (till exempel e-böcker) ska formateras för att vara universellt utformade/tillgängliga. Standarden ger också möjligheter till utformning av e-böcker med multimedieinnehåll i stil med hur till exempel webbplatser är utformade. EPUB 3 är även publicerad som tekniska specifikationer hos internationella standardiseringsorganet ISO¹¹

Riktlinjer för tillgängligt webbinnehåll, WCAG 2.0

Riktlinjer för tillgängligt webbinnehåll, Web Content Accessibility Guidelines – WCAG 2.0, innehåller ett antal riktlinjer för att göra webbinnehåll tillgängligt. Om en webbplats följer riktlinjerna är innehållet tillgängligt för en bredare skara människor med olika typer av

¹⁰ International Digital Publishing Forum <http://idpf.org/epub/30>.

¹¹ ISO TS 10135:1-7 Information technology -- Digital publishing -- EPUB3 – Part 1-7.

funktionsnedsättningar såsom synnedsättningar, hörselnedsättning, inlärningssvårigheter, kognitiva funktionsnedsättningar, begränsad rörlighet, talsvårigheter, ljuskänslighet och kombinationer av dessa.

Riktlinjerna är indelade efter fyra olika principer – möjlig att uppfatta, hanterbar, begriplig och robust. Det finns även tre nivåer av tillgänglighet – A, AA och AAA, där AAA är den högsta nivån. Webbplatsers tillgänglighet kategoriseras utifrån vilken nivå de uppfyller, och för att uppfylla en nivå måste samtliga riktlinjer för den nivån följas.

Riktlinjerna behandlar frågor som att information och komponenter i ett användargränssnitt ska presenteras för användare på ett sätt som de kan uppfatta och att komponenter i ett användargränssnitt och navigering ska vara hanterbara. De innebär också att information och hantering av användargränssnitt måste vara begriplig samt att innehållet måste vara robust nog för att kunna tolkas på ett pålitligt sätt av ett brett spektrum av olika användarprogram, inklusive hjälpmedel.

Standard om tillgänglighetskrav lämpliga vid offentlig upphandling av IKT¹² produkter och tjänster i Europa, SS-EN 301 549

Standarden anger krav på IKT-produkters och tjänsters funktion och användargränssnitt. Den är framtagen inom ett EU-mandat till de tre europeiska standardiseringsorganisationerna och syftet med standarden är att fungera som den uppsättning krav som ska tillämpas vid upphandling av IKT.

Standarden specificerar de funktionella tillgänglighetskrav som är tillämpliga för IKT-produkter och -tjänster, tillsammans med en beskrivning av testprocedurer och utvärderingsmetodik för varje tillgänglighetskrav i en form som lämpar sig för användning i offentlig upphandling inom Europa. Den kan också användas för utformning av IKT som inte är avsedd att användas av offentlig sektor. Standarden är inte indelad i produktområden utan funktionsområden och är därför avsedd att kunna appliceras brett på all typ av IKT. Därmed tar den höjd för nya innovationer inom IKT-området.

¹² Informations- och kommunikationsteknik.

E-böcker

– Bilaga 6 till Konsekvensutredning om tillgänglighetsdirektivet

Avseende webb är kraven i EN 301 549 samma som i WCAG 2.0 nivå AA.¹³

¹³ EN 301 549, kapitel 9.1.

Nuläge

Svenska Förläggareföreningen (SvF) är de svenska bokförlagens branschorganisation. Utöver e-boksutgivningen hos Förläggareföreningens medlemmar finns idag en omfattande utgivning hos kursboksförlag, mindre allmänförlag, egenutgivare och andra utgivare utanför den traditionella kretsen av förläggare. Totalt fanns i maj 2016 runt 20 000 svenska e-böcker tillgängliga för beställning hos de stora nätbokhandlarna. Motsvarande siffra var år 2015 cirka 15 000 titlar och år 2014 cirka 11 000 titlar.¹⁴

År 2015 stod e-böckerna för 2 procent av förlagens samlade försäljningsintäkter. Intäkterna från e-böcker steg till drygt 42 miljoner kronor under 2015 hos Förläggareföreningens medlemsförlag. Tillväxten var cirka 24 procent, vilket är en något starkare ökning jämfört med året dessförinnan men svagare än tillväxten mellan år 2010 och 2013.¹⁵

De svenska folkbiblioteket lånar ut en stor andel e-böcker. År 2012 gjordes över en miljon utlån av e-böcker vilket är en ökning med 65 procent jämfört med 2011. Sedan 2009 har e-boksutlåningen ökat med 289 procent.¹⁶

Produktion av e-böcker

I en slutrapport från Lunds Universitet, E-boken som pedagogisk resurs,¹⁷ beskrivs förutsättningarna att utveckla utgivningen av studiekompandier och liknande genom att övergå till e-boksproduktion. Rapporten ger en samlad bild av processen för e-boksproduktion samt beskriver fördelar och nackdelar med formatet. MFD utgår från rapporten för att beskriva hur e-böcker kan produceras:

En e-bok som är välstrukturerad fungerar för studenter med lässvårigheter. E-boken kan läsas av studenter med lässvårigheter utan krav på anpassning i form av till exempel talböcker. 1000 studenter med

¹⁴ www.forlaggare.se

¹⁵ www.forlaggare.se

¹⁶ 2013/14:RFR3, En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna i dag.

¹⁷ E-boken som pedagogisk resurs – slutrapport. Forsberg et. al. Lund University.

funktionsnedsättning var under läsåret 2013 berättigade till någon form av pedagogiskt stöd, varav anpassning av kurslitteratur i form av talbok var den vanligaste anpassningen. Ansvaret för anpassningen fördelas mellan MTM, för förlagsutgivna böcker och universitetet för kompendier, artiklar och utdrag ur böcker. Inläsningen av böcker innebär dels att studenter inte får tillgång till litteraturen samtidigt som övriga studenter och en kostnad för produktionen.¹⁸

E-boken ger fler möjligheter till interaktivitet och komplettering med andra medier som ljud och bild än en tryckt bok. E-böcker kan förses med så kallat DRM-skydd (Digital Rights Management) som skyddar verket från otillbörlig spridning. E-böcker kan produceras i olika format, dels proprietära (tillverkarspecifika) format bundna till särskilda återleverantörer, dels standardiserade format som är plattformsoberoende.¹⁹

Det ledande standardiserade, öppna och internationella formatet EPUB (aktuell version är EPUB 3.01) är ett så kallat omflödande format och presentationen av text, bilder och andra objekt anpassas efter bildskärmen så att det kan läsas på till exempel telefon och datorskärm. Läsverktyget, e-boksläsaren, bestämmer teckenstorlek, typsnitt och färg på länkad text med mera.²⁰

Tillgänglighetsstöd i verktyg för produktion av EPUB 3-böcker och e-boksläsare

Under 2013–2015 lät Myndigheten för delaktighet tillgänglighetskonsulterna ETU AB göra en kartläggning av stödet för tillgänglighet i produktionsverktyg för EPUB 3-böcker och EPUB 3-läsare. Kartläggningen gjordes utifrån antagandet att en övergång till EPUB 3 på sikt kan vara lämplig för offentlig information som kompletterar webbaserad information, till exempel att rapporter från myndigheter produceras och offentliggörs i EPUB 3-format.²¹

¹⁸ E-boken som pedagogisk resurs – slutrapport. Forsberg et. al. Lund University.

¹⁹ E-boken som pedagogisk resurs – slutrapport. Forsberg et. al. Lund University.

²⁰ E-boken som pedagogisk resurs – slutrapport. Forsberg et. al. Lund University.

²¹ EPUB 3-studie – analys av publiceringsverktyg för EPUB3, EPUB3-läsare samt tester med användare.

Resultatet visar att det under kartläggningen inte fanns några produktionsverktyg som gjorde fullt tillgängliga e-böcker i EPUB 3-format samt att e-boksläsarna inte heller använder EPUB 3-formatets alla tillgänglighetsfunktioner. Vid produktionen går det dock att komplettera formateringen för att göra fullt tillgängliga e-böcker. ETU:s bedömning är att tillgänglighetsfrågan avseende EPUB 3 befinner sig i ett slags moment 22, eftersom det varken finns produktionsverktyg som gör fullt tillgängliga e-böcker eller läsare som kan använda all tillgänglighetsfunktionalitet. P.g.a. att det inte finns läsare som kan använda tillgängligheten saknas incitament för skapare av EPUB 3-dokument att göra fullt tillgängliga produktioner samt hos utvecklare av produktionsverktygen att implementera fullt stöd för tillgänglig produktion i verktygen.²²

Nyligen startade ett internationellt treårigt projekt för att stödja förläggare att publicera tillgängliga e-böcker och driva på utvecklingen av tillgängliga e-boksläsare, Baseline for accessible EPUB 3. Projektet strävar efter att ta fram en specifikation, ”baseline”, för att definiera tillgänglighetskrav för e-böcker och utveckla infrastrukturen för att stödja implementering av tillgänglighet i hela försörjningskedjan från förläggare via återförsäljare till slutanvändare. Detta ska göras genom att bland annat specificera hur förläggare ska göra tillgängliga digitala publikationer, utveckla verktyg för att verifiera om publikationer är tillgängliga och verktyg för att testa om e-boksläsare förmedlar tillgängligt innehåll samt skapa en samlingsplats för information och kunskapsspridning inom området.²³

²² EPUB 3-studie – analys av publiceringsverktyg för EPUB3, EPUB3-läsare samt tester med användare.

²³ <http://www.inclusivepublishing.org>

Aktörernas bedömning av direktivet

Ekonomiska aktörer, branscher

Det är många aktörer som berörs i kedjan för e-böcker. Förläggare, distributör, återförsäljare, tillverkare av exempelvis läsplattor och tillverkare av mjukvara.

I intervjuer med företrädare från branschen anges att förslaget skulle öka tillgängligheten av böcker och att det skulle leda till ökad inkludering av berörda i samhället. Samtidigt identifieras upphovsrättslagen som en av farhågorna med direktivet. Upphovsrättslagen är i dag den rättsliga grund som skyddar det verk som författaren lämnar ifrån sig från att ändras utanför lagens ramar. Företrädare från branschen anser att lagen redan i dag sträcker sig relativt långt för vad som får göras och vad som inte får göras. Företrädare från branschen anger att en farhåga är om tillgänglighetsdirektivet implementeras i svensk lag och att lagen skulle bli än mer långtgående. Gränserna som företrädare från branschen ser i direktivet är oklara och de har svårt att föreställa sig vad detta skulle betyda i praktiken. Ett konkret exempel som tas upp är om stora mängder litteratur ska skrivas om för att bli lättförståeligt och då tillgänglighetsanpassas för personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Detta hänger även ihop med de eventuella kostnader men även uteblivna intäkter som branschen ser vid ett införande.²⁴

Distributionskedjan för e-böcker är lång och företrädare från branschen tycker att det är viktigt att ansvaret fördelas på ett tydligt sätt. Att lägga allt ansvar på bokförlagen kan vara förödande då de har små marginaler och inte den tekniska kompetens som krävs för att möta kraven i direktivet. EPUB är tillgängligt då formatet kan läsas upp med talsyntes och eftersom det är omflödningsbart kan användaren ställa in färg och storlek på text för största möjliga läsbarhet.²⁵

²⁴ Intervjuer med företrädare från Författarförbundet, Svensk biblioteksforening och Förläggarföreningen.

²⁵ Intervjuer med företrädare från Författarförbundet, Svensk biblioteksforening och Förläggarföreningen.

E-böcker produceras med programvara som fungerar som ett komplext ordbehandlingsprogram. Text kan skrivas i verktyget eller klistras in från andra källor, till exempel ordbehandlingsprogram. I vissa verktyg görs redigeringen i html, i andra finns tillverkarnas egna format. Efter redigering exporteras formatet till ett e-boksformat som till exempel EPUB.²⁶

Enligt företrädare från branschen är e-böcker i dag en mycket pressad marknad och av den anledningen känslig för dyra investeringar. En av de specifika farhågor som branschen tror kan uppkomma är att tjänsten e-böcker behöver bli gratis för att uppfylla direktivet. Frågan om vem som i slutändan skulle bära kostnaden för tjänsten och betala de som läser upp böcker kommer bli avgörande för marknadens framtid. Det billigaste sättet att framställa en e-bok är med hjälp av talsynteser. Företrädare från branschen framhäver att detta har blivit mycket bättre på kort tid, men fortfarande vill många författare att deras verk ska läsas in vilket är en mycket större kostnad och ett mer omfattande arbete.²⁷

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM

Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) bedömer att ett införande av tillgänglighetsdirektivet skapar bättre förutsättningar för personer med läsnedsättning eller bristande läsförståelse. Detta på grund av att de genom direktivet får tillgång till det allmänna utbudet av digitala böcker och tidningar.²⁸

MTM gör också bedömningen att en ökad utgivning av e-böcker och ljudböcker producerade utifrån ett tillgänglighetsdirektiv gör att behovet av talböcker producerade i enlighet med 17 § URL minskar. Dock kommer det att finnas ett kvarstående behov av att MTM tillgängliggör talböcker av tryckta böcker som inte ges ut som e-böcker/ljudböcker.²⁹

²⁶ Intervjuer med företrädare från Författarförbundet, Svensk biblioteksförening och Förläggarföreningen.

²⁷ Intervjuer med företrädare från Författarförbundet, Svensk biblioteksförening och Förläggarföreningen.

²⁸ Intervju med Myndigheten för tillgängliga medier.

²⁹ Intervju med Myndigheten för tillgängliga medier.

MTM är medlem i det internationella DAISY-konsortiet som har bidragit till att tillgänglighet stöds i e-boksstandarden EPUB 3. MTM bedömer att insatsen för att göra en tillgänglig version av böcker som huvudsakligen innehåller text är liten om rätt verktyg används, till exempel programvaror och riktlinjer. Böcker med bilder, tabeller och andra objekt som behöver beskrivas för att bli tillgängliga för personer med synnedsättning kräver dock ytterligare arbete. Stödet för att göra fullt tillgängliga e-böcker kan utvecklas i de verktyg som finns för att producera e-böcker.³⁰

³⁰ Intervju med Myndigheten för tillgängliga medier.

Myndighetens bedömningar

Utvecklingen inom området för digital publicering av böcker och tidskrifter går snabbt framåt. Branschen börjar internationellt att närma sig en branschstandard med ett format som kallas EPUB 3. Det är för närvarande beskrivet i en teknisk specifikation hos standardiseringsorganet ISO³¹ där kraven för publicering är lägre än för en internationell standard. Avsikten är dock att den ska bli ISO-standard.

En bild av framtidens e-bok är att det inte behövs mer än en version av ett digitalt publicerat verk. Standarden EPUB 3 ger förutsättningar för det. Användaren kan med den framtida e-boken välja i sin e-boksläsare hur denne vill få innehållet presenterat. Det finns då också möjlighet för producenten av e-boken att inkludera en inläst version av boken. En av poängerna ur ett användarperspektiv är att det då går att se och höra texten samtidigt, antingen via en talsyntes eller med en inläst fil. Det går också att lägga in förklarande länkar med filmer och eller ljudbeskrivningar som kan synkroniseras.

Saknas befintlig reglering på området

MFD bedömer att det inte finns särskild reglering som berör böckers eller e-böckers tillgänglighet. Den reglering som finns avser upphovsrätt och möjligheten till undantag för framställande av särskilda versioner av verk avsedda för personer med funktionsnedsättning. Tillgänglighetsdirektivet föreslår inte undantag för produktion av tillgängliga e-böcker, motsvarande befintliga undantag i upphovsrättslagen, utan universell utformning av e-böcker.

Direktivförslaget anger att kraven i största möjliga utsträckning ska möjliggöra förutsebar användning för personer med funktionsnedsättning och äldre personer. Huruvida detta i tillräcklig omfattning tar hänsyn till upphovsrättsliga krav om att tillstånd ska ges av upphovsrättshavaren för framställning av verk, går inte att bedöma.

³¹ International Organization for Standardization.

Konsekvenser vid tillämpning av direktivet

I dag har Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) i uppdrag att producera tillgängliga versioner av litteratur och förmedla dem till personer med funktionsnedsättning. Om tillgänglighetsdirektivet fastställs kommer framtida e-böcker redan när de ges ut vara tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Användarnas behov av att MTM tillgängliggör böcker kvarstår dock så länge böcker som ges ut enbart ges ut i otillgängliga format.

Givet att den/de standarder som redan finns följs vid produktionen av e-boken beror mängden arbete för att tillgängliggöra e-boken i huvudsak på hur mycket bilder, tabeller med mera som finns i verket och som behöver tillgängliggöras med hjälp av beskrivande texter. Tillgängliggörandet av e-böcker påminner i sin form om tillgängliggörandet av webbplatser och handlar bland annat om att formatera rubriker så att det i metadata framgår att det är rubriker. Vid produktionen av e-böcker formateras de oavsett om de görs tillgängliga eller ej. Produktionsprocessen för att göra tillgängliga e-böcker förutsätter dock publiceringsverktyg som stödjer produktionen av tillgängliga e-böcker samt kompetens om hur formateringen ska göras. För skönlitterära böcker som nästan huvudsakligen består av text bedömer MFD att kostnaden för förlagen på lång sikt är låg, när väl verktyg och kompetens för produktion av tillgängliga e-böcker finns.

För upphovsmän och förläggare finns det en oro för att ett allmänt tillgängliggörande av litterära verk, genom möjligheten att få dem maskinellt upplästa, hotar marknaden för ljudböcker där en person gestaltar och tolkar innehållet i en ljudinspelad version av verket. MFD kan emellertid inte förutse huruvida allmänheten kommer att ta till sig och föredra att låta e-boksläsare läsa e-böcker framför att köpa ljudböcker. I takt med att talsyntesmjukvara utvecklas kan acceptansen hos gemene man för att lyssna på talsyntesuppläst text öka.

Förläggarföreningen uttrycker också oro kring att om tillgänglighetsdirektivet införs kan kostnaderna för produktionen öka, om upphovsrättshavaren önskar att deras verk läses in som ljudböcker. MFD anser inte att tillgänglighetsdirektivets krav innebär att e-böcker ska erbjuda innehåll som är inläst, även om det är möjligt. Givet att tillgänglighetsdirektivet fastställs bedömer MFD att det är upp till förlagen att avtala med upphovsrättshavaren om det är tillräckligt att e-boken görs universellt utformad för att möta kraven i direktivet eller om den även

ska läsas in, och inkorporeras som valbart alternativ eller ges ut separat som ljudbok.

MFD tolkar inte direktivets krav som att de innebär att personer med funktionsnedsättning ska erbjudas e-böcker utan att betala för dem. Direktivet omfattar produkter och tjänster som sätts på marknaden och reglerar hur de formmässigt ska göras tillgängliga, inte att de kostnadsfritt ska kunna användas av personer med funktionsnedsättning och äldre. Myndigheten bedömer också att direktivet inte påverkar vilken ersättning förlagen får från biblioteken vid utlåning av e-böcker.

Avsaknad av verktyg för tillgängliga publikationer samt läsare – men utvecklingen går framåt

I kartläggningen som MFD lät ETU göra visade det sig att stödet för att göra fullt tillgängliga publikationer i EPUB 3-format saknas, samt att det saknas EPUB 3-läsare som förmedlar alla tillgänglighetsfunktioner som är möjliga i EPUB 3. Samtidigt är EPUB 3-standarden relativt ny, vilket innebär att omställningen till att använda standarden inte är fullt genomförd. Det pågår också arbete för att underlätta för förlagsbranschen att fullt ut stödja produktion av tillgängliga e-böcker i EPUB 3-format (Inclusive Publishing).

MFD konstaterar att marknaden i dagsläget inte är redo att fullt ut efterleva tillgänglighetsdirektivets krav. Standarden EPUB 3 stöder tillgänglighet och det pågår arbete för att underlätta för branschen. MFD bedömer att det, i kombination med den efterfrågan som skulle uppstå från europeiska förlag om tillgänglighetsdirektivet fastställs, finns goda förutsättningar att verktyg både för produktion och för läsning av e-böcker utvecklas för att fullt ut stödja tillgänglighet.

Ökade möjligheter för användaren

Ur användarperspektiv bedömer MFD att ett införande av direktivet innebär en sänkt tröskel för att tillgå och tillgodogöra sig litteratur, eftersom användarna inte längre behöver registrera hos ett folkbibliotek att de har en funktionsnedsättning och behöver tillgång till MTM:s digitala bibliotek. MFD bedömer att MTM:s bibliotek i takt med att utgivningen av e-böcker ökar kommer att innehålla i princip samtliga e-böcker som ges ut i Sverige och som tillhandahålls på folkbiblioteken. Förfarandet där MTM tillgängliggör litteratur garanterar dock inte att

personer med funktionsnedsättning ges tillgång till informations- och kommunikationsteknik och system på lika villkor som andra personer.

Tillgängliggörande av e-böcker genom möjligheten att få innehållet maskinellt uppläst innebär ett allmänt tillgängliggörande av innehållet, i den meningen att personer utan funktionsnedsättning kan ta del av innehållet på det sätt denne önskar. Motsvarande möjlighet ges med ljudböcker med inläst innehåll, men utgivningen av ljudböcker är i dag begränsad i relation till tryckta böcker. E-boken är ett relativt nytt format som på sikt kan gå om ljudboken i upplagor. MFD kan inte bedöma om tillgängliggörandet av innehållet i e-böcker med maskinell uppläsning hotar marknaden för ljudböcker, det beror på användarnas mottaglighet för maskinell uppläsning samt utvecklingen av talsyntesmjukvara. En framtidsvision är att de publicerade verken bara behöver publiceras i en version med de valmöjligheter som behövs för tillgänglighet inbyggt.

En övergång till att tillgängliggöra e-böcker enligt tillgänglighetsdirektivets krav skulle innebära att Sverige i högre grad lever upp till artikel 21 i konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, om yttrandefrihet, åsiktsfrihet och tillgången till information. Särskilt artikel 21 a om att staterna utan dröjsmål och extra kostnader ska förse personer med funktionsnedsättning med information som är avsedd för allmänheten i tillgängligt format och teknologi anpassad för personer med funktionsnedsättning.

MFD bedömer att effekterna av direktivets krav kan öka möjligheterna för fler personer att kunna ta del av e-böcker. Det kan möjliggöra för exempelvis personer med synnedsättning, grav synnedsättning, läs- och skrivsvårigheter/dyslexi att få bättre tillgång till böcker, samtidigt som det även kan möjliggöra ökad delaktighet i vardagen för flera områden som arbetsliv, utbildning och fritid.

Referenser

Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar vad gäller tillgänglighetskrav för produkter och tjänster. Bryssel den 2 december 2015. COM(2015) 615 final.

Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället.

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Förordning (2008:1421) med instruktion för Kungl. Biblioteket.

Förordning (2010:769) med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier.

International Organization for Standardization (ISO). ISO TS 10135:1-7 Information technology -- Digital publishing -- EPUB3 – Part 1-7.

European Telecommunication Standards Institute (ETSI). SS-EN 301 549 (2015). Tillgänglighetskrav lämpliga vid offentlig upphandling av IKT produkter och tjänster i Europa.

World Wide Web Consortium (W3C). Riktlinjer för tillgängligt webbinnehåll, WCAG 2.0, Svensk auktoriserad översättning. W3C Recommendation 11 December 2008.

Kungliga biblioteket och Svensk Biblioteks förening (2011), När kommer boomen? En kartläggning av e-boken i Sverige ur ett biblioteksperspektiv.

Fördjupningsstudie. 2013/14:RFR3, En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna i dag

Forsberg, Åsa; Josefson, Andreas; Landgren, Lena; Fall, Ellen. E-boken som pedagogisk resurs – slutrapport. Lund University. 2014.

EPUB 3-studie – analys av publiceringsverktyg för EPUB3, EPUB3-läsare samt tester med användare. ETU AB. 2016

E-böcker

– Bilaga 6 till Konsekvensutredning om tillgänglighetsdirektivet

Svenska förläggareföreningen. Om oss. www.forlaggare.se/om-oss.
Hämtad 2016-10-25

Svensk Biblioteksforening. Om oss.
<http://www.biblioteksforeningen.org/om/> Hämtad 2016-10-25

Kungliga Biblioteket. Forskningsbibliotek.
<http://www.kb.se/bibliotek/Bibliotek/Forskningsbibliotek/>, Hämtad 2016-10-25

Myndigheten för tillgängliga medier. Om oss. <http://www.mtm.se/om-oss/>
Hämtad 2016-10-25

International Digital Publishing Forum. EPUB 3.0.
<http://idpf.org/epub/30> Hämtad 2016-11-03.

Inclusive Publishing. Accessibility Baseline.
<http://inclusivepublishing.org/baseline/>Hämtad 2016-11-03